

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดระยองจากเกษตรกรรมไปเป็นอุตสาหกรรม การขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อาหารทะเล และการกลายเป็นเมืองส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่ง โดยมีมลพิษชายฝั่งมีแหล่งกำเนิดจากชุมชนบริเวณชายฝั่งทะเล โรงงานอุตสาหกรรม สถานที่ท่องเที่ยว การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเล รวมทั้งบริเวณท่าเรือ สะพานปลาที่มีคราบน้ำมันลอยอยู่ในทะเล ขณะที่มลพิษในทะเลเองก็มีแหล่งกำเนิดจากการขุดเจาะน้ำมัน การทำเหมืองแร่ในทะเล การขุดลอกร่องน้ำลึก และการรั่วไหลของน้ำมันดิบ เป็นต้น (กรมควบคุมมลพิษ, ม.ป.ป.) โดยเมื่อเดือนสิงหาคม 2556 ก็เพิ่งมีเหตุการณ์รั่วไหลของน้ำมันดิบใกล้ชายฝั่งมาพบตาคุด จังหวัดระยอง ที่ทำให้บริเวณอ่าวพร้าว เกาะเสม็ด และบริเวณอ่าวระยองทั้งหมดได้รับผลกระทบจากคราบน้ำมันที่มีต่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งทรัพยากรประมงก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน

อ่าวเพ เป็นอีกอ่าวหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์น้ำมันดิบรั่วด้วย โดยอ่าวเพ เป็นอ่าวที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของอ่าวระยอง เพราะมีชายหาดซึ่งเป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยว มีท่าเรือที่ใช้ข้ามไปยังเกาะเสม็ด เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวประมงเรือเล็ก มีอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตจากทะเล และเป็นแหล่งตลาดที่จำหน่ายอาหารสดและแห้ง เป็นจุดแวะพักของนักท่องเที่ยว ในการซื้อของฝากที่เป็นผลิตภัณฑ์จากอาหารทะเลแหล่งใหญ่ของจังหวัดระยอง

ทรัพยากรประมงของชุมชนบ้านเพ เป็นทรัพยากรที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่หารายได้ให้กับชุมชนมายาวนาน จากข้อมูลของศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงทะเลอ่าวไทยฝั่งตะวันออก จ.ระยอง (2554) พบว่า ในตำบลเพ มีเรือประมงรวม 192 ลำ เป็นเรือประมงพื้นบ้าน (ประมงเรือเล็ก) 104 ลำ โดยส่วนใหญ่ทำประมงอวนจมปู ลอบปลา และเบ็ดลากหมึก ผลการจับสัตว์น้ำจากการสำรวจที่ทำสัตว์น้ำตำบลเพ อำเภอเมือง ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์-ธันวาคม 2554 พบว่าจับสัตว์น้ำได้เฉลี่ย 11.4 กิโลกรัม/เที่ยว มีปูม้าเป็นองค์ประกอบมากที่สุด จากข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำเพื่อการประมง โดยเฉพาะปูม้าที่มีมากในบริเวณอ่าวเพ สามารถสร้างรายได้และสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนบ้านเพ

ปัญหาและผลกระทบจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและมลพิษทางทะเลและชายฝั่งที่กล่าวข้างต้น ชุมชนบริเวณชายฝั่งอ่าวเพ ในฐานะเจ้าของพื้นที่ได้รับผลกระทบโดยตรง โดยเฉพาะวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน (ประมงเรือเล็ก) ที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หากปล่อยปละละเลย ไม่ร่วมมือกันแก้ปัญหา อาจทำให้สัตว์น้ำ โดยเฉพาะปูม้าซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญมีจำนวนลดลงและอาจส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพในอนาคตได้

จากสภาพและปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยและคณะ จึงได้ทำการศึกษาวิจัยแนวทางการจัดการทรัพยากรปูม้า โดยชุมชนประมงเรือเล็กบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: อ่าวเพ จังหวัด

ระยองขึ้น โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ เมื่อปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ซึ่งผลการวิจัยส่วนหนึ่งพบการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรปฐมาในบริเวณอ่าวเพมีจำนวนลดลง โดยมีการนำปุ๋ยม้ามาใช้ประโยชน์มากขึ้นจนทำให้มีขนาดความยาวสูงสุดเฉลี่ยเล็กน้อยๆ สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการทำประมงอวนจมปูในอนาคตข้างหน้าว่าทรัพยากรปูม้าของอ่าวเพมีแนวโน้มที่ลดลง และอาจส่งผลกระทบต่อการทำอาชีพประมงอวนจมปูในอนาคต ทั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะ รวมทั้งผู้นำชุมชนประมงเรือเล็ก นักวิชาการเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ระดมความคิดเห็นในการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และพบแนวทางการจัดการทรัพยากรปูม้า บริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง ที่เหมาะสมที่สุด คือ การกำหนดพื้นที่ไข่แดงเพื่อกำหนดเป็นเขตปลอดการทำประมงเพื่ออนุบาลปูม้าไข่นอกกระดองและอาจทำเป็นธนาคารปูม้าโดยนำปูม้าที่สลัดไข่ออกแล้วไปจำหน่ายเป็นรายได้ของกลุ่ม

ต่อมาผู้วิจัยและคณะได้รับทุนจากโครงการการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อใช้ประโยชน์ ตามแนวพระราชดำริภายใต้โครงการจัดการความรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีจากผลงานวิจัยและนวัตกรรมประจำปีงบประมาณ 2559 ของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ให้ขับเคลื่อนแนวทางการจัดการทรัพยากรปูม้า โดยชุมชนประมงเรือเล็กบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: อ่าวเพ จังหวัดระยอง ไปสู่การปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม โดยมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่เมษายน – พฤศจิกายน 2559 ผลการดำเนินงานคือ ได้รูปแบบการจัดการทรัพยากรปูม้าอย่างยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็ก บริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง 3 รูปแบบคือ การสลัดปูไข่นอกกระดองบนชายฝั่ง การอนุบาลปูไข่นอกกระดองบริเวณชายฝั่ง และการทำพื้นที่ไข่แดงเพื่อกำหนดเป็นเขตปลอดการทำประมงเพื่ออนุบาลปูม้าไข่นอกกระดอง รวมทั้งได้มีการริเริ่มการจัดทำธนาคารปูม้าขึ้น

เพื่อให้รูปแบบการจัดการทรัพยากรปูม้าบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง ที่ผู้วิจัยและคณะ รวมทั้งกลุ่มประมงเรือเล็กและภาคีเครือข่ายได้ร่วมกันริเริ่มและดำเนินการมาแล้วจะได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยและคณะจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาการจัดการทรัพยากรปูม้าอย่างยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง เพื่อให้กลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพสามารถจัดการทรัพยากรปูม้าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาปัญหาและอุปสรรคการจัดการทรัพยากรปูม้าบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง

1.2.2 ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรปูม้าที่ดีบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวอื่นๆ ในจังหวัดระยอง

1.2.3 ศึกษาการพัฒนาการจัดการทรัพยากรปูม้าอย่างยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 เป็นการศึกษาปัญหาและอุปสรรคการจัดการทรัพยากรpumáบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มประมงเรือเล็กคอกแหลมเทียน กลุ่มประมงเรือเล็กศาลาเขียว และกลุ่มประมงเรือเล็กสวนสน ได้แก่ ปัญหาและอุปสรรคเรื่องของคน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และทรัพยากรpumá (Resource) การจัดการ (Management) รวมถึงแนวทางในการพัฒนารูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรpumáบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยองเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

1.3.2 ศึกษาารูปแบบการจัดการทรัพยากรpumáที่ดีบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวอื่นๆ ในจังหวัดระยอง 3 แห่ง ได้แก่ กลุ่มประมงเรือเล็กอ่าวมะขามป้อม กลุ่มประมงเรือเล็กก้ายอด และกลุ่มประมงเรือเล็กเนินซ้อ

1.3.3 ศึกษาการพัฒนาการจัดการทรัพยากรpumáอย่างยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

1.4.1 ประมงเรือเล็ก หมายถึง การทำประมงด้วยเรือขนาด 3-4 วา และใช้เครื่องยนต์ดีเซล 3-4 สูบในการเดินเรือ โดยใช้อวนซึ่งชาวประมงเป็นผู้ทำขึ้นเองนำไปวางเพื่อจับสัตว์น้ำ

1.4.2 อวนจมปู หมายถึง อวนที่ชาวประมงเรือเล็กนำไปใช้ในการจับปูม้า ซึ่งเป็นอวนที่ชาวประมงทำขึ้นเองจากวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ อาทิ เอ็น ตะกั่ว เชือก ฯลฯ

1.4.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ภูมิปัญญาของชาวประมงเรือเล็กอ่าวเพ จังหวัดระยองในด้านการทำการประมง และภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรpumá

1.4.4 ทรัพยากรpumá หมายถึง ปูม้าที่อาศัยอยู่บริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง และถูกนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชาวประมง

1.4.5 การจัดการทรัพยากรpumá หมายถึง การจัดการคน การจัดการเงิน การจัดการวัสดุ อุปกรณ์และทรัพยากรpumá และวิธีการจัดการการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรpumá

1.4.6 การพัฒนาการจัดการทรัพยากรpumá หมายถึง การพัฒนาการจัดการทรัพยากรpumá โดยกลุ่มประมงเรือเล็ก ด้วยการให้การวางแผน การจัดการคน การพัฒนาการจัดการทรัพยากรpumá ได้แก่ มาตรการในการจัดการ ซึ่งประกอบด้วย การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรpumá การประสานงาน และการควบคุม

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับชาวประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยองในการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ ทรัพยากรpumá

1.5.2 เกิดการพัฒนาการจัดการทรัพยากรปูม้าอย่างยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มประมงเรือเล็กบริเวณอ่าวเพ จังหวัดระยอง

1.5.3 เป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ และบริหารจัดการทรัพยากรปูม้า เพื่อให้ชุมชนบริเวณใกล้เคียงหรือชุมชนพื้นที่อื่นๆ นำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรปูม้า

1.5.4 เกิดความร่วมมือมากขึ้นระหว่างกลุ่มประมงเรือเล็กในบริเวณอ่าวเพจังหวัดระยอง และระหว่างกลุ่มประมงเรือเล็กกับหน่วยงานในพื้นที่

1.5.5 เกิดเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรปูม้าระหว่างกลุ่มประมงเรือเล็กที่อยู่ในชุมชนบริเวณใกล้เคียงและชุมชนพื้นที่อื่นๆ รวมทั้งเป็นเครือข่ายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่